

Sederverklaringen Pesachsyllabus 5763 – 2003

Aggada en Halacha

Rabbijn mr. drs. R. Evers

"Agada"

Achtergrondverklaringen

1. De vier bekers

Bij het voorschrift van de vier bekers wijn wordt geen reden opgegeven. Meestal wordt aangenomen, dat deze vier bekers tegenover de vier bevrijdende uitdrukkingen staan, die G'd in Zijn belofte aan Mosje bezigt in Sjemot 6: 6-7:

1. "Ik zal u wegvoeren van onder de lastdiensten van Egypte".
2. "En Ik zal u redden van hun dienst".
3. "En Ik zal u verlossen met uitgestrekte arm en door grote gerechten".
4. "En Ik zal u mij tot volk nemen en Ik zal u zijn tot G'd".

Rabbi Sjloomo Zalman Auerbach stelt hierbij de volgende vraag: "Als onze Geleerden het getal vier wilden memoriseren, waarom werd hier dan het medium 'wijn' voor gebruikt? Veel mensen hebben moeite met zoveel wijn drinken. Waarom hebben onze Wijzen niet ingesteld dat we vier soorten vruchten gedurende de Seider zouden eten. Ook dan zouden de kinderen vragen 'waarom staan hier vier soorten vruchten op tafel?' en zouden wij kunnen antwoorden met de rest van de seider-tekst.

Cumulatief proces

De reden dat er specifiek wijn werd uitgezocht voor de vier bekers heeft te maken met het feit, dat de vier uitdrukkingen van bevrijding meer zijn dan alleen maar herhalingen van hetzelfde thema. Er bestaat een hiërarchie van steeds sterker wordende beschrijvingen van het bevrijdingsproces: de weg vanuit de slavenarbeid naar vrijheid en zelfstandigheid, vanuit een slavenmentaliteit en een afgodische cultuur naar spirituele verheffing. Iedere volgende uitdrukking bouwt verder aan de effecten van de voorgaande. Er is sprake van een toenemende intensivering van het bevrijdingsproces.

Daarom hebben onze Geleerden de vier bekers wijn ingesteld. Vier verschillende vruchten zouden elkaar niet versterken. Maar wijn heeft een cumulatief effect op de mens. Iedere volgende beker versterkt onze gevoelens van vreugde over de vier stadia van de Exodus.

Een bekende uitspraak in de Talmoed luidt (B.T. Berachot 35a): "Een lied van dank kan men alleen maar uitspreken over wijn, zoals geschreven staat (Richteren 9:13), 'De wijnstok zei tegen hem: Heb ik mijn wijn weggehouden, die mensen en G'd blij maakt?'.

Wijn maakt inderdaad vrolijk maar in welke zin kan het ook G'd opvrolijken? Hieruit concludeert de Talmoed dat men alleen lofprijzingen mag zingen over de wijn. Wijn mag gebruikt worden om de mens te stimuleren tot lofprijzingen.

Het toonbrood bleef vers

Rabbi Jitschak Hutner vraagt zich af waarom speciaal wijn uitgekozen is als medium voor het aanheffen van G'ds lofzangen.

De Talmoed (B.T. Joma 21a) deelt ons mee, dat één van de wonderen, die regelmatig in de Tempel gebeurde het Lechem Hapaniem - het Toonbrood - betrof. Dit was het brood dat iedere week op de Tafel in het Heiligdom ververst werd. Wanneer het een week later van de Tafel werd weggehaald, was het nog even vers als toen het er werd neergelegd.

De Talmoed stelt in B.T. Berachot 25b: “Wanneer iemand wijs wil worden, moet hij tijdens het gebed zich naar het zuiden richten. Iemand die rijk wil worden, moet zich tijdens het gebed naar het noorden richten. Het ezelsbruggetje hiervoor is dat de Tafel in het noorden van de Tabernakel stond en de Menora aan de zuidkant”.

De Tafel in het Heiligdom wordt gezien als het aardse kanaal waardoor alle rijkdom en voorspoed vanuit de Hemel over de mens wordt uitgestort. Als dit het geval is, moet het wonder van de Lechem Hapanim op de een of andere manier in relatie staan tot het doorsluizen van weldadigheid naar deze wereld.

Voortdurende creatie

In Psalmen 33:9 staat: “G’ d sprak en de wereld kwam tot stand; Hij gaf opdracht en de wereld bleef bestaan”. Bij oppervlakkige lezing lijkt het alsof hier twee stadia worden beschreven in de Schepping van de wereld. G’ d laat de wereld eerst ontstaan en daarna door Zijn voorzienigheid voortbestaan. Maar in feite kan de pasoek (vers) ook anders opgevat worden. Het scheppen en het voortdurend bestaan van deze wereld zijn niet twee losstaande fenomenen. Voortbestaan is een constant proces van opnieuw scheppen. Het lijkt alsof de wereld een aantal eeuwen geleden geschapen is en tot op de dag van vandaag voortbestaat dankzij die eerste scheppingsdaad. Maar in werkelijkheid is de wereld op ieder moment in een toestand van schepping. Dit idee vinden we terug in de ochtendliturgie: “G’ d vernieuwt iedere dag het werk van de Schepping”. Dit is niet eenvoudig voor te stellen. We worden echter op een dwaalspoor gezet door de het uiterlijke voortbestaan van alle objecten uit onze wereld. Zeker wanneer iemand oud wordt of een bepaalde zaak versleten raakt, geeft dit de illusie dat de wereld een automatisch voortbestaan is van een Scheppingsdaad uit een ver vervlogen verleden.

Innerlijk en uiterlijk

Toen Mosje op 120 jarige leeftijd stierf vertelt de Tora dat: “zijn oog niet verduisterd was en zijn kracht niet verminderd” (Dewariem 34:7). Vanwege de verheven spirituele levensstaat van Mosje Rabbenoe kon zijn innerlijk doordringen tot zijn uiterlijk. In het diepst van zijn wezen was hij het product van een constante herschepping. Het was niet alleen maar een continuatie maar een zichtbare herschepping op ieder moment. Mosje Rabbenoe ervoer geen zwakte of slijtage op zijn oude dag. In feite is dit het lot van elke Torageleerde, zoals de Talmoed stelt (B.T. Sjabbat 152a): “Hoe ouder ze worden hoe meer wijsheid ze vergaren”. Dit staat in tegenstelling tot de normale gang van zaken. Hoe ouder men wordt, hoe meer men vergeet en dementeert. Vanwege hun spirituele verhevenheid kan ouderdom de grote Torageleerden niet aantasten.

De Maharal van Praag toont aan dat de voorwerpen uit het Misjkan (Tabernakel) en de Tempel corresponderen met de verborgen metafysische kant van de wereld. We kunnen dus stellen dat het *lechem hapaniem* (toonbrood), dat de bron van alle fysieke onderhoud symboliseert, juist door die eigenschap van tijdloosheid en eeuwige versheid op aanschouwelijke wijze de eigenschap van een doorlopende vernieuwing, die onder de oppervlakte van de Schepping leeft, illustreerde.

Oude wijn brengt troost

Toen Joseef zijn broers naar huis stuurde vanuit Egypte om hun vader op de hoogte te stellen van het feit dat hij nog leefde, gaf hij een cadeau mee van 'het goede van Egypte' naast graan, brood en ander voedsel (Genesis 45:23). Wat was dat goede van Egypte? Onze Geleerden leggen uit dat het oude wijn was, 'die troost brengt aan oude mensen' (B.T.Megilla 16b). In welk opzicht brengt wijn vertroosting voor oude van dagen?, vroeg Rav Hutner zich af.

Wijn is uniek omdat haar kwaliteit niet vermindert door ouderdom. De kwaliteit van de wijn wordt alleen maar beter bij het verstrijken van de tijd. Het is een fysieke voorstelling van het metafysische concept van doorlopende vernieuwing. Oude mensen die normaal aftakelen als gevolg van ouderdom, worden getroost wanneer ze deze eigenschappen van de wijn zien. Het herinnert hen eraan dat alles – ook de mensen – niet alleen maar het gevolg zijn van een historische Scheppingsdaad maar constant vernieuwd worden. Daarom is wijn zo geschikt om daarover lofzangen te uiten. We kunnen alleen maar blij zijn en iets vieren over iets dat nieuw en vers is. Wijn vertegenwoordigt in onze aardse realiteit die eigenschap van vernieuwing en verfrissing die latent aanwezig is in de hele Schepping.

2. Kiddoesj: de herinnering aan de uittocht uit Egypte

Dat de Sjabbat een herinnering is aan de schepping is duidelijk. Op de zevende dag rustte G'd van Zijn scheppen. Maar wat heeft de Sjabbat van doen met de uittocht uit Egypte?

Rabbi Velvel Soloveitchik citeert twee verzen uit de Tora, die deze vraag kunnen beantwoorden. In Sjemot 31:13 vertelt de Tora ons: "U moet Mijn Sjabbatdagen in acht nemen, want het is een teken tussen Mij en u voor uw komende generaties, opdat u zult weten dat Ik G'd ben, die u heilig maakt".

Iets verder in dezelfde passage staat er (31:16-17): "De kinderen van Israël zullen de Sjabbat in acht nemen; tussen Mij en de kinderen van Israël is het een teken voor eeuwig dat G'd in zes dagen hemel en aarde gemaakt heeft en op de zevende dag rustte Hij en raakte verkwikt". Wat heeft deze schijnbare herhaling voor betekenis?

Twee aspecten van Sjabbat

Rabbi Welwel legde uit, dat Sjabbat twee aspecten kent. Allereerst, vieren wij op Sjabbat de heiligheid en uitverkorenheid van het joodse volk. Deze eigenschappen waren het resultaat van de uittocht uit Egypte, zoals de Tora verschillende keren verklaart: "Ik ben G'd, die u heeft uitgevoerd uit Egypte om uw G'd te zijn" (Sjemot 29:46, Wajikra 11:45, 25:38, 26:45, Bemidbar 15:41). In dit opzicht is Sjabbat gelijk aan de feestdagen. Ook zij zijn duidelijke herinneringen aan bepaalde facetten van de uittocht uit Egypte. Met het oog hierop stelt de Tora: "U moet Mijn Sjabbatdagen in acht nemen (Sjabbatdagen in het meervoud, hetgeen zowel de Sjabbat als de feestdagen betekent omdat de Tora ook de feestdagen nog wel eens Sjabbatdagen noemt) want het is een teken... opdat u zult weten dat Ik G'd ben die u heilig maakt". Dit is ook duidelijk uit de Talmoed (B.T. Eroewien 96a), die aangeeft dat de Tefillien, die ook een teken worden genoemd (Sjemot 13:9) niet op Sjabbat en Jom Tov (feestdagen) gedragen mogen worden omdat die dagen zelf tekens zijn van ons verbond met G'd en wij geen extra tekens nodig hebben op die speciale dagen. Maar het feit dat de Tora nergens de heilige dagen van Jom Tov als tekens beschrijft is opvallend. Wat is dan de grond voor de Talmoedische uitspraak dat ook de feestdagen tekens zijn?

Rasji legt uit, dat het uit onze vers komt: "Het is een teken tussen Mij en u"!

Het tweede aspect van de Sjabbat is dat het de zesdaagse schepping herinnert. Een aspect, dat de Sjabbat niet gemeen heeft met alle andere feestdagen van het jaar. En met het oog daarop schrijft de Tora: “De kinderen van Israël zullen de Sjabbat in acht nemen (enkelvoud).. het is een teken voor eeuwig, dat G'd in zes dagen hemel en aarde schiep”.

Daarom vermelden we in de Kiddoesj beide aspecten van Sjabbat, omdat het beide thema's herinnert: Schepping en Exodus.

Twee soorten wonderen

Rabbi Sjlomo Zalman Auerbach besprak de relatie tussen de Exodus en Sjabbat vanuit een ander perspectief. Los van de verplichting uit de Talmoed (B.T. Pesachiem 117b) om in de Kiddoesj naar de Exodus te verwijzen, wijst de Tora ook op een verband tussen beide onderwerpen: “En u zult zich herinneren dat u een slaaf was in het land Egypte, en G'd u daaruit heeft verlost... daarom heeft G'd u bevolen de Sjabbat *te maken*” (Dewarim 5:15). De Sjabbat is duidelijk een herinnering aan het feit dat G'd Schepping van de wereld volbracht in zes dagen, zoals de Tora verschillende keren stelt (Genesis 2:3, Sjemot 20:11, *ibid.*, 31:17, etc.). Waarom verwijst de Tora in Dewariem opeens naar de Exodus? Rabbi Sjlomo Zalman Auerbach legde uit dat er twee soorten wonderen bestaan. Soms gebeurt er een wonder waarvan de begunstigde zich niet bewust is. In de woorden van de Talmoed: “Zelfs de persoon die een wonder ervaart, is zich niet bewust van het wonder” (B.T. Nidda 31a). In de geschiedenis zijn er ook vele wonderen aan te wijzen, waarbij de begunstigten de wonderen herkenden en zich daar volledig bewust van waren. Waarom bestaan deze twee typen wonderen en hoe kunnen we inzien waarom het eerste soort wonder soms geschikter is in de ene situatie terwijl in andere situaties het tweede soort wonder meer uitkomt?

Afhankelijk van het niveau

Rabbi Sjlomo Zalman verklaart dat het soort onafhankelijk is van de status van de persoon. Wanneer iemand redding ervaart en waardig bevonden wordt om het bovennatuurlijk G'ddelijk ingrijpen deelachtig te worden, verdient hij het hiervan getuige te zijn en de wonderen te herkennen die voor hem geschieden. Als het wonder echter niet werd verricht vanwege de verheven spirituele status van de begunstigde, maar om andere redenen, zoals buitengewoon verdienstelijke voorouders of vrienden, dan smaakt hij niet het genoeg om G'ds interventie in het natuurproces bewust mee te maken. Een voorbeeld hiervan staat in een commentaar van Rasji op Genesis 19:17, waar de Tora vertelt hoe de Engel, die op het punt stond Sodom te vernietigen, Lot waarschuwt dat hij niet moet omkijken als hij uit de stad vlucht. Rasji verklaart: Eigenlijk vertelde de Engel Lot: “Je bent net zo zondig als zij zijn. Je wordt niet gered vanwege jouw verdiensten, maar enkel omwille van de verdiensten van jouw oom Awraham. Daarom zou het niet passend zijn, dat jij getuige bent van de straf, die de mensen van Sodom ten deel valt”.

Onverdiend

De situatie van de joden vóór de exodus was niet verheven. Vele midrasjiem vertellen, dat de joden nauwelijks enige verlossende verdienste of deugd hadden. Ze waren diep gezonken tot het 49ste – het één na laatste - niveau van spirituele onreinheid. Slechts omdat G'd Zijn verbond met hun voorouders in herinnering bracht, werden de joden verlost. Toch hadden zij het voorrecht om enkele van de meest spectaculaire openbaringen van G'ds glorie in de geschiedenis te mogen ervaren: de Tien Plagen, de splitsing van de zee, “waar zelfs een eenvoudige dienstster meer zag van G'ds glorie dan de Profeet Ezechiël” en de openbaring op de berg Sinai.

Hoe konden de joden zo'n bewustzijn van de wonderen waarmaken hoewel ze niet op een hoog niveau stonden?

Almacht versus ongeloof

Rabbi Sjloomo Zalman verklaart dat veel uitdrukkelijke manifestaties van G'ds glorie bedoeld waren om het volledig tot de mensen te laten doordringen – ook in hun nageslacht – hoe G'ds grootheid en heerschappij over de gehele Schepping doorwerkt. G'd had zeker kunnen regelen, dat Phara'o de joden zou vrijlaten zonder al teveel moeite en zonder omweg via een gekliefde zee. De enige reden dat G'd dat niet deed was om de joden te laten beseffen dat Hij een algehele controle heeft over het universum, zodat zij dit nooit meer zouden vergeten en dit een stevige basis in hun denkwereld zou blijven vormen.

Er zijn nog steeds veel mensen, die niet geloven in G'd. Sommigen geloven, dat de elementen die het universum omvatten altijd hebben bestaan, en zijn geëvolueerd door een serie toevallige, natuurlijke processen tot hetgeen wij vandaag de dag met onze eigen ogen aanschouwen. Er zijn mensen, die geloven dat er een Schepper van het universum was maar dat Hij niet meer ingrijpt in deze wereld en Zich sindsdien niet meer bemoeit met de mens. Volgens hen bestaat er noch beloning voor rechtschapenheid of straf voor zondigheid, en alle gebeurtenissen in de wereld worden volgens hen geleid door een reeks voorspelbare natuurwetten. Anderen geloven dat G'd een volledig Scheppingsproces heeft uitgevoerd; ze geven toe dat er een moment was (een 'Big Bang' misschien) waarop G'd een soort oorspronkelijk materiaal 'in het leven riep' waaruit alle substanties in het universum zich vervolgens ontwikkelden, zonder de hulp van een bovennatuurlijke kracht.

Zonder schepping geen Sjabbat

Voor degenen die een van deze schakeringen van het atheïsme aanhangen, is het houden van Sjabbat inhoudsloos. Als er dan geen zesdaags scheppingsproces heeft plaatsgevonden kan er ook geen sprake zijn van het 'staken' van het scheppen op de zevende dag. Dan is er niets om te vieren en te herdenken op Sjabbat.

Stoppende en creërende wonderen

G'd maakte de Exodus zo duidelijk bovennatuurlijk wonderlijk om elk bewijs van alle vormen van ketterij onmogelijk te maken. De gebeurtenissen, waarvan de joden getuige waren vóór, tijdens en na de Exodus maakte het hen onmogelijk om ooit nog G'ds algehele, altijddurende heerschappij over het universum, te ontkennen. De wonderen, die ze hadden ervaren waren kwalitatief anders dan alle andere wonderen uit Tenach, legt Rabbi Sjloomo Zalman uit. Andere wonderen waren altijd preventief van nature. De splitsing van de Jordaan, werd volbracht door te voorkomen, dat de wateren hun natuurlijke stroom volgden – “de wateren stonden stil” (Jehosjoe'a 3:16). Aan de andere kant waren de wonderen in Egypte in feite scheppingsdaden op zichzelf. Het veranderen van water in bloed was niet enkel een bedwingen van de natuur maar een compleet nieuw ontwerp in de schepping. Ook het splijten van de zee was niet eenvoudigweg een waterstroom die stopte, maar een geval van stilstaand water, “dat rechtop stond, in een hoop” (Sjemot 15:8). De reden, dat de wonderen van de Exodus zo uniek waren, duidt op een specifiek doel. G'd wilde hen inprenten, dat Hij niet alleen de wereld schiep met alles erin, maar ook doorlopend controle uitoefent over alles wat er gebeurt, zelfs tot in onze tijd.

Met andere woorden: de ware omvang en betekenis van G'ds rol in de schepping en het behoud van het universum werden pas volledig begrepen en gewaardeerd, toen de joden getuige waren van de bovennatuurlijke wonderen bij de Exodus. Pas op dat punt in de geschiedenis werden de wonderen en de essentie van de Schepping – en de Sjabbat, die de compleetheid van de Schepping markeert – waarlijk erkend. Dit verklaart de correlatie tussen de gebeurtenissen van de Exodus en de Sjabbat.

Sjabbat Hagadol

Rabbi Sjloomo Zalman opperde verder, dat dit misschien de reden is waarom de Sjabbat, die vooraf gaat aan Pesach algemeen bekend is als *Shabbot Hagadol*, de “Grote Sjabbat”. De Israëlieten, waren getuige geweest

van een algehele afbraak door G'd van het hele natuurlijk gebeuren. Voor het eerst in de geschiedenis waren zij in staat om de ware betekenis van de woorden *Schepping* en *Sjabbat* te waarderen. Hoewel ze bekend waren met het begrip van *Sjabbat* ook vóór het uittrekken uit Egypte, was dit hun eerste ware *Grote Sjabbat*.

Tisjrie of Nisan?

Rabbi Sjloomo Zalman gebruikte deze gedachte ook om een andere raadselachtige passage te verklaren. Er bestaat een controverse in de Talmoed (B.T. Rosj Hasjana 10b) of de wereld werd geschapen in Tisjri of in Nisan. De Tora (Sjemot 12:2) vertelt ons uitdrukkelijk, dat de maanden van het jaar geteld moeten worden vanaf Nisan – Nisan is de eerste maand van het jaar, Ijar de tweede, Tisjri de zevende, enz. – want Nisan was de maand waarin de joden Egypte verlieten. Volgens de mening, dat de wereld werd geschapen in Nisan, werden de maanden altijd al in deze volgorde geteld. Volgens het standpunt dat de schepping van de wereld plaatsvond in de Tisjri, was dit een radicale verandering in het systeem van het berekenen van jaren en data. G'd wilde, dat de Exodus zo'n voorname plaats zou innemen in het leven van de joden, dat iedere keer dat ze een datum noemden, ze automatisch hun hele perspectief op het dagelijks leven zouden centreren rond deze gebeurtenis. Toch kent dit feit nog een veel diepere betekenislaag. Het is niet alleen maar zo, dat G'd besloot dat de Exodus voortaan belangrijker was als referentiepunt in de tijd dan de Schepping. De gebeurtenissen van de Exodus waren op een bepaalde manier de vervulling van de Schepping. Pas in de maand van Nisan – toen de Exodus plaatsvond – werd de boodschap en betekenis van G'd's schepping volledig begrepen door de mens.

3. Jachats – het breken van de middelste matsa

Het gebruik een stuk matsa apart te leggen voor later gebruik als afikoman na de maaltijd staat niet in de Talmoed, maar wordt vermeld in de Toer en Sjoelchan Aroech. Rabbi Chaim Soloveitchik deed een suggestie voor de achtergronden van dit gebruik. Volgens de Rosj is het afikoman dat we tegenwoordig eten aan het eind van de maaltijd een herinnering aan het vlees van het Pesach-offer, dat gegeten moest worden aan het einde van de maaltijd (B.T. Pesachiem 119b). Het Pesachoffervlees moest zorgvuldig bewaakt worden totdat het werd gegeten om te voorkomen dat het onrein werd; zelfs de kleinste onoplettendheid maakte het Pesachvlees ongeschikt. Ter herinnering aan het feit, dat dit vlees constant in de gaten moest worden gehouden, nemen we het stuk van de matsa dat in plaats van het geofferde vlees gegeten wordt en pakken wij het in en leggen wij het voorzichtig ter zijde om het te bewaren.

Een andere verklaring voor dit gebruik is afkomstig van Rabbi Sjloomo Zalman Auerbach.

De Talmoed (B.T. Berachot 39b) vertelt, dat men op Sjabbat en Jom Tov de maaltijd moet beginnen met het zeggen van Hamotsie. Het gebruik om drie matses op de seiderschotel te leggen is de meest bekende gewoonte. Waarom moet bij de seider één van de matses gebroken zijn? De reden hiervoor staat in de Tora (Dewarim 16:3) waar gesproken wordt over een matsa als *lechem oni*, brood van de armen, en 'net als de arme man gewoonlijk een gebroken stuk brood eet (omdat hij zich geen heel brood kan veroorloven), zo ook moet de matsa die we eten op Pesach-avond gebroken worden' (B.T. Pesachiem 116a).

Een andere uitleg voor de woorden *lechem oni* wordt door de Talmoed zelf gegeven (ibid.). *Oni* zou gerelateerd zijn aan het woord *ana*, reciteren – matsa is dan even het 'brood waarover veel woorden worden geciteerd'. Het verhaal van de Exodus vindt plaats rond de gebroken matsa, die opvallend aanwezig is op de seiderschotel.

Om te beantwoorden aan beide interpretaties van *lechem oni* wordt de matsa gebroken en getransformeerd in 'brood van de armen', vóór het begin van het reciteren van de Hagada, om direct daarna te verworden tot 'brood waarover veel woorden worden geciteerd' wordt.

4. Eenieder die honger heeft laat hem komen en eten

Dit stukje lijkt hier niet erg op zijn plaats. Liefdadigheid en gastvrijheid zijn het hele jaar van toepassing. Waarom worden die hier dan speciaal als inleiding op de seider vermeld? Waarom worden de armen op seideravond méér officieel uitgenodigd dan op andere feestdagen? Bovendien is het een oude gewoonte (die zelfs in de Jeruzalemse Talmoed wordt vermeld) om geld (ma'ot chitien) voor de armen te verzamelen vóór Pesach om er zeker van te zijn dat niemand door geldgebrek de mitswot (voorschriften) van de avond niet zou kunnen vervullen. Juist met Pesach hadden we niet verwacht dat mensen niets te eten zouden hebben. Daarom is deze passage hier aan het begin van de seider niet goed te begrijpen. De Beet Halevi verklaart, dat onze verlossing uit Egypte in feite een voorloper was van de uiteindelijke Messiaanse verlossing. Zoals de profeet Micha het stelt: "Zoals in de dagen van de uittocht uit Egypte, zal ik u wonderen laten zien" (7:15).

Behalve onze herinneringen aan de geschiedenis geven we ook uiting aan ons verlangen naar die uiteindelijke verlossing uit onze ballingschap. Daarom zeggen we aan het begin van de Seider ook: "Nu zijn we hier, volgend jaar zijn we in het land Israël! Nu zijn we slaven, volgend jaar zijn we vrije mensen!". De Talmoed (B.T. Bawa Batra 19a) stelt dat wij de uiteindelijke verlossing door tzedaka (liefdadigheid) dichterbij kunnen brengen (Jesaja 56:1): "Als volgt zegt G'd: Neem recht in acht, doe liefdadigheid, want Mijn redding komt er spoedig aan en mijn liefde zal gauw geopenbaard worden". Als een deel van het bevrijdingsritueel verklaren we onze gehechtheid aan liefdadigheid en liefdewerken voor anderen.

5. Dit is het brood der ellende ... laat wie hongerig is, komen en eten.

Rabbi Velvel Soloveitchik legt het verschil uit in de bewoordingen van beide uitnodigingen. Wanneer we het over matsa hebben, wordt de uitdrukking gebezigd: "Hij die hongerig is". In relatie tot het Pesach-offer zeggen we: "Hij die dit nodig heeft". Deze verandering in formulering is gebaseerd op de verschillende halachische eisen, die aan beide soorten voedsel gesteld worden. De matsa moet met smaak en trek gegeten worden. Daarom hebben onze Geleerden het eten van de matsa de hele dag voor Pesach verboden en vullend voedsel in de late middag voor Seideravond om zeker te stellen, dat we de matsa op Seideravond met veel smaak zullen eten. Het vlees van het Pesachoffer, echter, moest gegeten worden op een bijna volle maag ("op de verzadiging") na ander voedsel en niet uit honger of trek. Daarom nodigen we mensen uit die hongerig zijn om matsa (brood der ellende) te komen eten. Zo moet de matsa worden gegeten. Maar wanneer we spreken over het Pesach-offer zeggen we, dat alleen diegenen zijn uitgenodigd, die er behoefte aan hebben.

6. 'Nu zijn we hier; maar het volgend jaar zijn we in het land Israël!'

Rabbi Welwel Soloveitchik legt uit, dat dit stukje in de Hagada werd opgenomen in de tijd van de Tempel omdat we mensen uitnodigen om deel te nemen aan het Pesach-offer. Na de verwoesting van de Tempel kon het Pesach-offer echter niet meer gebracht worden en eten we Afikoman – een extra stukje matsa – aan het einde van de maaltijd als herinnering aan het Pesach-offer. Dit stukje ("nu zijn we hier etc".) werd opgenomen in de Hagada-tekst als een soort excuus voor wat we eerder hebben medegedeeld. We hebben net mensen uitgenodigd om deel te nemen aan het Pesach-offer maar we kunnen het vlees ervan helemaal niet meer nuttigen. Daarom leggen we uit, dat we nu 'nog hier zijn, in ballingschap en op dit moment niet in

staat om het Pesach-offer te serveren'. Maar we hopen dat we volgend jaar in het land Israël mogen zijn en in staat zullen zijn om de hele Seider in alle details te kunnen vieren.

7. Awadiem Hajienoe

Van vernedering naar prestige

De Misjna schrijft voor, dat tijdens de vertelling van het verhaal van de uittocht eerst de aanvankelijk onwaardige situatie van het joodse volk verteld moet worden om daarna hun prestigieuze bevrijding te beschrijven (B.T. Pesachim 116a). Het vereiste van de Misjna wordt vervuld door eerst te vertellen dat wij slaven waren en dat G'd ons daarna bevrijdde. Volgens een andere mening in de Talmoed moeten we vertellen: "oorspronkelijk waren onze voorouders afgodendienaren (onwaardige status) maar nu heeft de Alomtegenwoordige ons gebracht tot zijn dienstbetoon (daaropvolgend prestige). Wat is de reden voor deze specifieke vorm van vertelling?

De Maharal van Praag legt uit, dat een roemrijke status na een onwaardig begin een uiting is van G'ds leiding van de geschiedenis. Het loopt parallel met de natuur, waar dingen geboren of geschapen worden in een onvolmaakte staat en na verloop van tijd volwassenheid bereiken en meer perfect gaan functioneren. Daarom moest ook het oorspronkelijke licht, dat geschapen werd op de eerste dag voorafgegaan worden door duisternis, want licht is de perfectie van de Schepping en het kan niet zijn dat dat direct aan het begin van de schepping zou ontstaan.

8. Stijgende lijn van perfectie

Rabbi Jitschak Hutner ziet een gelijke gedachte in het werk Sja'aré Tesjoewa van Rabénoe Jona: "Iedere G'dvrezend mens zou in moeilijke tijden moeten geloven, dat uit duisternis licht wordt geboren, zoals er staat: 'Verheug je niet over mij, mijn vijand, want wanneer (het Hebreeuwse *ki* betekent ook omdat) ik val, zal ik weer opstaan; wanneer ik in het duister zit, is Hasjeem mijn licht' (Micha 7:8). Hierover merken onze Wijzen op: 'Als ik niet was gevallen, was ik nooit opgestaan; als ik niet in duisternis had gezeten had ik nooit Hasjeems licht kunnen ervaren.'"

Rabbi Hutner voerde deze gedachte nog een stuk verder. Een belangrijke eigenschap van de vertelling van het verhaal van de Exodus is het gebruik van een vraag-en-antwoord. Waarom wordt dit model gehanteerd? Net zoals het verhaal moet beginnen met een lage status en moet eindigen met prestige en aanzien, zo ook moet de discussie beginnen met een probleem en eindigen met een oplossing van het probleem. Ook dit is een manifestatie van het idee dat G'd de wereld in eerste instantie in imperfecte staat heeft gevormd en dat de loop van de geschiedenis leidt tot perfectie.

Van onzekerheid naar vervulling

Rav Hutner zag nog een andere aanduiding van dit motief in de Hagada. De tweede versie van het vereiste van 'beginnen met ellende en eindigen met status' - is de passage "Oorspronkelijk waren onze voorouders afgodendienaren maar nu heeft de Alomtegenwoordige ons naderbij gebracht tot Zijn dienst". De afgodische voorouder was Terach en degene, die dichterbij gebracht werd tot Zijn dienst was Awraham. Aan het begin van de uitverkiezing zegt de Tora: "G'd zei tot Awraham: Ga voor jezelf weg uit je land...naar het land dat Ik je zal wijzen" (Beresjiet 12:1). Rasjje maakt ons erop attent, dat G'd niet direct de identiteit van Awrahams bestemming aan hem openbaarde. Zijn bevel was zijn familie en zijn vaderland te verlaten, en naar een nieuwe plaats te gaan. In feite zinspeelde Awraham hier zelf ook op toen hij de koning van de Filistijnen toesprak: "Toen G'd mij liet zwerven vanuit mijn vaders huis" (Beresjiet 20:13). Hij zei niet, dat G'd hem naar Kenaän had verwezen of hem daarheen had geleid maar Hij zorgde ervoor, dat Awraham daarheen zwierf. Ook hier zien we datzelfde patroon: van onzekerheid naar een vervulling van beloften.

9. Als de Heilige, gezegend zij Hij, onze vaders niet uit Egypte had geleid, dan waren wij...en de kinderen van onze kinderen slaaf gebleven van Fara'o in Egypte.

Dit betekent niet dat wij zonder de miraculeuze bevrijding uit Egypte 3300 jaar geleden vandaag de dag nog steeds fysiek in Egypte aanwezig zouden zijn geweest als slaven. De geschiedenis gaat verder. Er is de afgelopen millennia veel veranderd in Egypte. Door natuurlijke, historische en sociologische processen zouden onze voorouders op een of andere wijze wel bevrijd geweest zijn van de slavernij in Egypte. Rabbi Welwel Soloveitchik legt echter uit, is dat we ons moeten realiseren, dat het hoofddoel van de Exodus niet slechts bevrijding van slavernij was maar veel meer een langzame groei naar dienstbaarheid aan G'd. Ook al zouden de joden uiteindelijk worden bevrijd van hun slavernij, de verheven spirituele hoogten die ze bereikten bij de uittocht uit Egypte hadden zij nooit kunnen halen op eigen kracht.

Zo, zegt Rabbi Velvel, begrijpen we de uitspraak van onze Wijzen, dat *In elke generatie het ieders plicht is zichzelf te beschouwen als ware hij zelf Egypte uitgetrokken*. Het is niet voldoende jezelf voor te stellen alsof je persoonlijk bevrijd werd uit de fysieke slavernij; Het belangrijkste is dat je jezelf moet zien als iemand, die persoonlijk die spirituele transformatie heeft ondergaan van een nederige slaaf tot een spirituele dienaar van Hasjeem. Niet de fysieke of de politieke aspecten waren het belangrijkste van de uittocht maar juist het spirituele component.

10. Het is nog steeds een verplichting voor ons om te vertellen over de Exodus uit Egypte.

In Sjemot 18:8 schrijft de Tora: "Mosje vertelde zijn schoonvader alles wat Hasjeem had gedaan aan Fara'o en Egypte omwille van Israël...dat Hasjeem hen had gered". Het probleem bij deze pasoeek (vers) is dat Jitro al had "gehoord wat G'd aan Mosje en Israël had gedaan...dat Hasjeem Israël uit Egypte had geleid" (ibid., v.1) voordat Mosje het hem uitgebreid vertelde. Waarom moest Mosje zijn schoonvader Jitro nogmaals vertellen wat hij allang wist?

Rabbi Velvel Soloveitchik legt uit, dat Mosjé's analyse van de wonderen bij de uittocht uit Egypte niet zozeer bedoeld was voor Jitro. Het was meer voor Mosjé's eigen religieuze beleving, dat hij de wonderen van Hasjeem telkens opnieuw vertelde. Dit vereiste komt vaak in de Tenach voor: "Laat hem Zijn werken vertellen met vreugdevol gezang" (Tehilliem 107:22); "Zing voor Hem, maak muziek voor Hem, spreek over al Zijn wonderen" (ibid., 105:2). Dit is het idee achter de opdracht van de Hagada, dat hoe geleerd wij ook zijn, wij altijd nog de verplichting hebben deze informatie te hervertellen en opnieuw te beleven.

11. Hoe meer men over de Exodus vertelt, hoe prijzenswaardiger hij is.

De Talmoed (B.T. Berachot 33b) vertelt ons het volgende verhaal:

"Op een dag moest iemand voordawwonen in aanwezigheid van Rabbi Chanina. Hij zei: "(Geprezen zij...) de grote, geweldige, ontzagwekkende, krachtige, sterke, vreeswekkende, almachtige, alleswetende, onbetwistbare, geëerde...G'd". Rabbi Chanina wachtte tot hij klaar was en vermaande hem, "Ben je klaar met het prijzen van G'd?! Waarom heb je zoveel lofspraak nodig? Wat betreft de drie lofuitingen die we zeggen ('groot, geweldig, en ontzagwekkend') - ware het niet dat Mosje ze had gezegd in de Tora (Dewarim 10:17) en ze waren ingesteld door de mannen van de Grote Vergadering (Nechemja 9:32), dan was het ons

niet eens toegestaan zelfs deze te zeggen. Dit kan vergeleken worden met een koning van vlees en bloed, die miljoenen gouden dinars had. De mensen prezen echter zijn rijkdom met zilver. Was dit geen vernedering voor hem? Aldus, leert de Talmoed ons, is het niet deugdzaam om eindeloos de naam van G'd te blijven reciteren.

Dankbaarheid versus eigenschappen

Dit brengt ons op de volgende vraag: Waarom roept de Hagada ons om G'd overvloedig te prijzen. Hoe kan de Hagada stellen dat "Hoe meer men over de Exodus vertelt, hoe prijzenswaardiger men is" ?

De Maharal legt uit, dat uitweiden over het verhaal van de Exodus niet zozeer een lofuiting is maar veel meer beschouwd moet worden als een uiting van dankbaarheid aan G'd. De Talmoed waarschuwt ons nergens voor het overdadig danken van G'd voor alles wat Hij voor ons heeft gedaan. Het enige wat zij verbiedt, is een te uitgebreide uiteenzetting van Zijn prijzenswaardige eigenschappen.

Zilver tegenover goud

Rabbi Jitschak Hutner bekijkt deze vraag vanuit een andere invalshoek. In de Talmoed wordt de poging om G'ds grootheid te beschrijven vergeleken met een menselijke koning die een onmetelijk fortuin bezit, dat vatbaar is voor onderwaardering. De koning heeft liever dat zijn onderdanen niet over de waarde van zijn schatten spreken, dan dat zij hem onderschatten. Rabbi Hutner stelt nu dat deze parabel alleen van toepassing is op gebruiksvoorwerpen of geld. Als de koning bijvoorbeeld een gouden servies heeft zou het hem irriteren wanneer hij zou horen, dat de mensen het zouden beschrijven als van iets dat minder waard is dan goud. Of, om bij het voorbeeld van de Talmoed te blijven, als hij een biljonair is, zou hij nijdig worden zichzelf omschreven te horen als miljonair.

Pracht en praal

Als het echter gaat om sierobjecten is de vergelijking tussen de aardse en de Hemelse Koning niet van toepassing. Sierobjecten zoals een imposant landhuis of een prachtig paleis zijn juist bedoeld om reacties bij de onderdanen uit te lokken. De intentie is, dat voorbijgangers het zien en erop reageren. In zulke gevallen accepteert de koning graag commentaar en probeert hij met veel verve de grandeur van zijn bezittingen te beschrijven. Hij realiseert, dat iedereen de objecten slechts kan waarderen naar gelang zijn niveau van begrip en deskundigheid. Rav Hutner legt uit, dat de gebeurtenissen van de uittocht enkel bedoeld waren "naar buiten toe". De Tora benadrukt verschillende keren, dat G'd met Zijn uithalen naar de Egyptenaren slechts Zijn grootheid wilde laten zien aan de mensheid, "zodat je je zoon en je kleinzoon kunt vertellen, dat ik Egypte heb bespot en Mijn tekenen onder hen heb aangebracht" (Sjemot 10:1). Nechemja uitte het op deze manier: "U maakte Uzelf bekend tot op de dag van vandaag" (Nechemja 9:10). Hier is het principe van beperkte lofuiting niet van toepassing. G'd wilde met de wonderen van de Exodus juist dat men Zijn grootheid leerde kennen en daar tot in lengte van dagen over zou spreken. Daarom is het goed hier zo uitvoerig mogelijk op in te gaan, hoewel we altijd te kort zullen blijven schieten in onze beschrijving van Zijn grootheid.

12. En het gebeurde dat Rabbi...waren verzameld in Bné Brak. Ze bespraken de Exodus de gehele nacht.

De Hagada gebruikt de woorden *de gehele nacht*, alsof het refereert aan een avond in het bijzonder. Toch wordt nergens een datum gegeven van deze gebeurtenis. Rabbi Jitschak Hutner legt uit, dat het gebruik van de woorden *die avond* inderdaad verwijst naar een eerder gespecificeerde avond, uit de pasoek (vers): "Dit was de nacht voor Hasjeem" (Sjemot 12:42), een verwijzing naar de Seideravond. Maar hierdoor wordt de

vraag alleen maar naar een ander niveau verlegd: Waarom verwijst de Hagada met een hint naar deze specifieke vers bij dit verhaal?

Na middernacht ?

Een andere vraag richt zich op het feit, dat tenminste twee van de vijf Wijzen die deelnamen aan deze nachtelijke discussie – Rabbi Eliëzer en Rabbi Elazar ben Azarja – van mening waren, dat het Pesach-vlees voor middernacht gegeten moest worden (zie B.T. Berachot 9a). Gezien het tijds kader voor de mitswa van het eten van het Pesach-offer en ander Pesach-voedsel (“als matsa en maror (en Pesach) voor je liggen”- Hagada), was er absoluut geen reden voor deze twee Geleerden hun discussie voort te zetten over de Exodus ná middernacht. Waarom namen ze zo’n fysiek zware taak op zich – in het bijzonder op Jom Tov, wanneer men fysiek ongemak zoveel mogelijk moet mijden – als er geen mitswa was om dat te doen?

Om deze vraag te beantwoorden, verwijst Rabbi Hutner naar de woorden van Ramban, in zijn commentaar op de vers (Sjemot 12:42): “Dat was de nacht voor Hasjeem, gehouden door alle kinderen van Israël, van generatie op generatie”. Hoe nemen we deze nacht in acht voor Hasjeem? Ramban verklaart: “Ze moeten het onderhouden door Hem te dienen, door het Pesach-offer te eten, en door het telkens opnieuw vertellen van de wonderen, etc.”. Wanneer de vers spreekt over de ‘nacht van Hasjeem’ duurt dit door tot de dageraad. Dit “onderhouden” staat op de gehele nacht.

Met andere woorden: naast de mitswa om het verhaal van de Exodus op Pesach avond te vertellen (Sjemot 13:8), schrijft de Tora hier een extra mitswa voor: de nacht in acht te nemen. Deze laatste mitswa is niet beperkt tot middernacht. Dáárom vermeldt de Hagada deze episode: om voor iedereen duidelijk te maken, dat volgens alle Chagamiem (geleerden) men de héle nacht een mitswa doet met doorseideren, ook na chatsot (middernacht).

13. De wijze zoon – chagam – “Leg hem de halachot van Pesach uit”

Het antwoord aan de chagam, de wijze zoon, bestaat uit een diepte-analyse van de halachot (voorschriften) van het korban-Pesach, het Pesach-offer.

Dit is moeilijk te begrijpen! Eigenlijk moesten we vertellen over de uittocht uit Egypte?! Hoe kunnen we deze verplichting vervullen door over het Pesach-offer te vertellen?

Twee soorten wonderen

Volgens Rabbi Jitschak Hutner bestaan er twee soorten wonderen. Er zijn wonderen die belangrijk zijn voor de verheffing van het Joodse volk of voor de openbaring van de Tora. Het tweede soort wonder zijn meer persoonlijke wonderen, die niet het hele Joodse volk aangaan. Het eerste soort wonderen heeft een veel verrekender betekenis. Alle uitvloeisels en consequenties daarvan zijn deel van dat wonder zelf. Het tweede soort wonderen is heel beperkt qua doelstelling. Zodra het doel bereikt is, blijft er geen effect van over. De wonderen bij de uittocht van Egypte waren niet eenmalig. Het doel was niet om de Nijl in bloed te veranderen, de oogst van de Egyptenaren te vernietigen of de eerstgeborenen te doden. Uiteindelijk ging het om een langduriger effect. De voorschriften van Pesach vormen zo een voorbeeld van een spiritueel gevolg van de wonderen. Daarom zijn ze onderdeel van de wonderen zelf en is een discussie over de voorschriften van het Pesach-offer alsof we over de uittocht van Egypte zelf spreken.

14. "Wat is deze dienst voor jullie" – Ma ha'awoda hazot lachem

Het woord 'awoda' wordt vaak in de Tora gebruikt om in het algemeen de G'dsdienst aan te geven. Er bestaat echter één mitsva, die altijd als zodanig 'awoda' wordt genoemd. Dit is de mitsva van het Pesachoffer (zie Sjemot 12:26 en 13:5).

Wat is er zo speciaal aan het offer van Pesach dat dit de awoda (dienst van G'd) bij uitstek is? Rabbi Jitschak Hutner wijst in dit verband op een meningsverschil omtrent de mitsva (gebod) van geloven in G'd. Volgens Maimonides is dit één van de 613 mitswot terwijl dat volgens anderen niet als aparte mitswa geteld kan worden omdat het bestaan van G'd de basis vormt voor alle andere mitswot. Geloven in G'd is dus geen onderdeel van de mitswot maar 'slechts' de basis. Hoe het ook zij, de mitswa van geloven in G'd is essentieel anders dan de 612 andere geboden uit de Tora.

Bevestigen en uiten

Hier gaat het om een ander concept van G'dsdienst. Een klein halachisch uitstapje kan dit illustreren. Wil iemand eigenaar worden van een bepaald voorwerp dan moet hij hierover een kinjan maken, d.w.z. uiting geven aan zijn status van eigenaar door een beheershandeling over het object te verrichten. Voor roerende en onroerende goederen bestaan er verschillende manieren van verwerven. In de tijd dat er nog slavernij was, was één van de manieren waarop men eigenaar van een slaaf kon worden, het laten verrichten van een bepaalde dienst door de toekomstige slaaf. Hoewel de slaaf gedurende zijn dienstdiensttijd vele diensthandelingen zal verrichten heeft toch deze éérste uiting van onderdanigheid een speciale betekenis. De bedoeling is anders. Door de eerste slavendienst wordt de relatie tussen heer en dienaar vastgelegd, terwijl alle volgende dienstbaarheden slechts *manifestaties* zijn van deze relatie.

Dezelfde verschillen bestaan in onze relatie tot G'd. De eerste mitswa – geloven in G'd – stelt vast, dat wij dienaren van G'd zijn. Alle andere mitswot zijn uitingen van de eerder beklonken onderdanigheidrelatie of hechting.

Fundamentele relatie

Gelijk geloof in G'd de basis vormt voor alle mitswot, vormt de uittocht uit Egypte op gemeente-niveau de basis, waarop alle latere godsdienstigheid gebaseerd was. Bij de uittocht werden de joden dienaar van G'd. Gedurende de seideravond beleven we de uittocht opnieuw. De mitswot van de seideravond zijn de instrumenten, waardoor wij onszelf wederom in dienst van G'd stellen. Ieder jaar opnieuw worden wij weer even met de neus op de feiten gedrukt: "Vanavond treden wij opnieuw in vaste dienst bij het Opperwezen."

15. Niet alleen het uiterlijk

Rabbi Ja'akov Ruderman werd een keer gevraagd door een arts wat het grote belang is van de Tefillien: "Waarom zeggen de Geleerden dat iemand die geen Tefillien legt beschouwd wordt als een opstandeling tegen Hasjeem?". Tefillien zijn alleen maar wat leer, perkament en inkt!". Rav Ruderman antwoordde de dokter met de vraag of hij anatomie had gestudeerd: "Natuurlijk!", antwoordde de arts.

"Dan weet je zeker ook hoe de hersenen eruit zien: een grijze ineengeschrompelde massa, niet groter dan een vuist". "Dat is juist" zei de arts. "Waarom maken jullie je dan zo druk over de hersenen als het niet meer is dan een uit zijn krachten gegroeide walnoot. Wat is het verschil tussen hersenen van een genie en die van een ontoerekeningsvatbaar mens. Lijken ze niet enorm op elkaar? Het is logisch, dat het belang van de hersenen niet zozeer in het uiterlijk zit maar meer in de werking en de functie ervan. Het gaat niet om het

zichtbare deel maar om de onzichtbare aspecten van intelligentie en geest, die op de hersenen rusten, die het belang ervan bepalen". Rav Ruderman wees de arts terecht: "Tefillien gelijk alle andere mitswoot uit de Tora, zijn hetzelfde als de hersenen. Qua uiterlijk maken ze weinig indruk maar de spirituele kracht, die erin ligt, is zo sterk dat je dit niet meer met ogen van vlees en bloed kunt waarnemen. En dat doet niet af aan het belang ervan!".

16. Maak zijn tanden stomp – Hakhé et sjinav

Er is een bekend verhaal van de Beet haLevi, waarmee duidelijk wordt waarom er staat 'li welo lo' en niet 'li welo lecha'. Er had moeten staan "vanwege dit heeft G'd dit 'voor mij' en niet 'voor jou' gedaan, terwijl de Hagada-tekst leest en 'niet voor hem'.

Op een goede dag benaderde een maskiel (verlichte geest) de Beet haLevi voor een approbatie (aanbevelingsbrief) op zijn boek, dat hij wilde publiceren. De Rabbi keek het werk door en na een paar minuten deelde hij de maskiel mee, dat hij geen aanbeveling voor het boek wilde schrijven, omdat het vol grammaticale fouten stond. 'Maar' zei de maskiel, 'u heeft toch Rabbijn x wel een aanbevelingsbrief gegeven voor zijn boek, hoewel het ook grammaticaal niet goed in elkaar zat'. De Rebbe antwoordde vanuit de Hagada: "Een slechte zoon vraagt 'Wat is het nut van deze dienst voor jullie?' Hij krijgt een stevig standje, maar als we de woorden van de chagam analyseren, staat er in feite hetzelfde". De Beet haLevi legde het verschil als volgt uit: "De wijze zoon is zijn hele leven bezig met het leren en verwerven van Tora-wijsheid. Daarom kunnen we zijn slechte zinsbouw door de vingers zien. Maar de slechte zoon, die religie tijdsverspilling vindt, mag dan op zijn minst verantwoordelijk worden gehouden voor de technische fouten in zijn werk. Hij is immers altijd zo trots op zijn juiste gebruik van de grammatica. Daarom is bij hem grammaticale precisie essentieel".

De maskiel, kwaad op de Beet haLevi, verliet het huis woedend en sloeg de deur achter zich dicht. Enige tijd later ontbood de Rebbe hem weer naar zijn huis. Omdat hij meende, dat de Rebbe zich bedacht had, stond de maskiel weer spoedig op de stoep, maar hij merkte al snel, dat de Rebbe totaal niet van mening veranderd was. Hij had hem laten roepen om te vertellen, dat hij een beter begrip had gekregen van de manier waarop de Hagada de slechte zoon (de Rasja) behandelt. "Het is vanwege dit, dat Hasjeem dit voor mij gedaan heeft toen ik uittrok uit Egypte - voor mij maar niet voor hem - had hij daar geweest, zou hij niet bevrijd zijn".

"Waarom", vraagt de Beet haLevi, "refereren wij aan de Rasja als 'hem' en 'hij'? Als we op iemands persoonlijke vraag antwoord geven, gebruiken we altijd de tweede persoon, jij!".

"Maar nu begrijp ik eindelijk het antwoord op deze vraag", riep de Beet haLevi uit. "Zo doet de slechte zoon. Zodra hij kritiek krijgt, en op zijn nummer gezet wordt, rent hij weg en verdwijnt hij. Tegen de tijd, dat het antwoord geformuleerd kan worden, moet men al in de derde persoon spreken want hij is er niet meer!".

17. Als hij daar zou zijn geweest, zou hij niet bevrijd zijn

Hoe weten we zo zeker, dat de Rasja, bij de Exodus, niet bevrijd zou zijn? Misschien zou door alle wonderen zijn houding veranderd zijn?! De joden die Egypte hebben verlaten, waren toch ook niet allemaal zulke voorbeeldige tsaddiekiem (heiligen)?! Toch waren velen in staat om hun negatieve houding te laten varen.

Terug in de tijd

Rabbi Jechezkeel Abramsky verwijst ons naar een Talmoed (B.T. Berachot 38a): “We lezen in de Tora ‘u zult weten dat Ik Hasjeem, uw G’d ben, Die u uitneemt (hamotsie) van onder de lasten van Egypte” (Sjemot 6:7). Volgens de Talmoed is het woordje hamotsie verleden tijd. Daarom vertaalt de Talmoed het vers als volgt: “Nadat ik je uit Egypte heb gehaald, zal Ik iets voor jullie doen dat jullie ervan zal overtuigen, dat Ik het was die jullie heeft weggehaald uit Egypte”. Het slaat op het geven van de Tora op de berg Sinai. Toen konden de joden terugkijken in de tijd en realiseerden ze zich, dat het uiteindelijk G’d was die achter alle gebeurtenissen bij de Exodus zat.

Cynisch en koud

Onbegrijpelijk! Nadat ze alle Tien Plagen en wonderen hadden gezien waren de joden nog steeds niet zeker dat het G’d’s hand was, die verantwoordelijk was voor de bevrijding. Pas bij de Sinai werden ze zich daarvan bewust. Rav Abramsky legde uit, dat alle wonderen weggerationaliseerd kunnen worden. Alleen heel gevoelige personen kunnen de Hand van G’d overal in aanwijzen. Het karakter van de Rasja is in de eerste plaats vijandig en cynisch: “Wat voor een nut heeft deze dienst voor jullie?”. Met zo’n houding kan men zelfs getuige zijn van alle wonderen bij de Uittocht uit Egypte zonder ook maar enigszins te veranderen. Zulke mensen zouden het niet waard zijn om bevrijd te worden.

18. “G’d zag de kinderen Israëls en G’d wist” (Sjemot 2:25)

Rabbi Soloveitchik legt de onbegrijpelijke woorden “...en G’d wist” uit. De Beet HaLevi citeert een Midrasj: “De beschermengel van Egypte benaderde G’d met een klacht: de Egyptenaren dienen afgoden maar de Joden ook, waarom trekt U het Joodse volk voor?”.

G’d antwoordde: “De Israëlieten dienen afgoden slechts onder dwang, slavernij en verwarring. Kun je misdaden, begaan in dwaling en onder dwang vergelijken met overtredingen die expres worden begaan?”. De Beet HaLevi citeert de Hafla’a (een bekende zeventiende eeuwse Poolse talmoedist), die stelt, dat men alleen dan geacht wordt onder druk gezondigd te hebben wanneer men zonder die druk deze overtreding nooit begaan zou hebben. Wanneer we dan iemands schuld aan een bepaald misdrijf willen vaststellen kunnen we niet alleen vertrouwen op een uiterlijk bewijs van druk of dwaling. Het is ook belangrijk om de houding tegenover de daad, die begaan is vast te stellen. Als die overtreding begaan zou zijn ook zonder druk of dwaling blijft hij nog steeds schuldig, ook al handelde de misdadiger onder dwang. Voor de mens is het bijna een onmogelijke taak om door te dringen tot de werkelijke bedoelingen van zijn medemens. Maar voor G’d is dat geen probleem. Dat is de betekenis van de vers “...G’d wist”. G’d wist, dat de Joden niet verantwoordelijk gehouden konden worden voor hun slechte gedrag. Zij handelden puur onder dwang en druk van de omstandigheden.

19. Onze zorg: dit zijn onze kinderen

Waarom zijn onze zorgen per definitie gericht op onze kinderen? Rabbi Sjloomo Auerbach stelt, dat het Hebreeuwse woord ‘amal’ altijd een last betekent, die men vrijwillig op zich neemt. Dit kunnen we onder andere zien uit het vers (Job 5:6): “de mens is geboren voor moeite”. Dit wil zeker niet zeggen die iedereen alleen maar voor ellende op de wereld is gekomen. Het gaat hier speciaal om de normale menselijke uitdagingen en de strijd om het dagelijkse brood, dat iedereen nu eenmaal moet meemaken. Het opvoeden van kinderen is één van de grootste uitdagingen in het leven. Daarom wordt deze ‘last’ met groot plezier ondernomen door de mensheid. Maar het blijft (meestal) een zorg.

20. “Elke zoon die geboren wordt moet in de rivier gegooid worden en elk meisje mag je laten leven” (Sjemot 1:22)

De Joodse vroedvrouwen, Jochewed en Mirjam, weigerden mee te werken aan deze halve genocide. Als beloning daarvoor stelt de Tora, dat G'd voor hen “huizen maakte” (Sjemot 1:21). G'd belooft altijd ‘maat voor maat’, op dezelfde manier, waarop de goede daden bedreven zijn. Wat waren deze huizen? Jochewed en Mirjam kregen het huis van de Kohaniem door Aharon, de zoon van Jochewed, en het huis van de Levi'im, de Leviëten, door het huis van Mosjé. Mirjam was de voormoeder van koning David, die het koningshuis representeerde.

Waar ligt nu de beloning voor de goede daden in exact dezelfde proporties? Rabbi Berel Soloveitchik legt uit dat Phara'o alleen de meisjes wilde sparen. De kinderen van een joodse vrouw zijn Joods, zodat het decreet van Phara'o niet direct het einde van het Joodse volk betekende. Zelfs na een gemengd huwelijk met een Egyptische man zouden de kinderen Joods zijn. Maar het stamlidmaatschap loopt via de vaderlijke lijn. Om Koheen of Levie te worden, moet de vader zelf ook een Koheen of Levie zijn. Wil men koning worden dan moet men een vader hebben uit de Davidische dynastie, omdat het koningschap erfelijk is. Hoewel het Joodse volk niet vernietigd zou worden, zou het besluit van Phara'o in ieder geval het einde van de huizen van de Kohaniem (priesters), Levi'im en het koningshuis hebben betekend. Toen ze het besluit van Phara'o niet naleefden, werden zij de voormoeders van deze drie huizen.

21. “Hasjeem nam ons uit Egypte – niet door een bemiddelaar maar G'd zelf in Zijn glorie heeft ons bevrijd”

Toen Hasjeem voor het eerst verscheen aan Mosjé om hem op te dragen naar Phara'o te gaan en de vrijlating van de Bné Jisraeel op te eisen weigerde Mosjé en vroeg hij: “Wie ben ik dat ik naar Phara'o zou gaan en dat ik de Bne Jisraeel uit Egypte zou halen?” (Sjemot 3:11). G'd antwoordde hem: “...want Ik zal met je zijn en dit zal het teken zijn, dat ik je gestuurd heb. Wanneer jij de mensen uit Egypte haalt, zullen jullie G'd dienen op deze berg”.

Dialogoog bij het braambosje

Maimonides legt dit als volgt uit. De openbaring van G'd op de berg Sinai was een openbare aangelegenheid. Alle Joden zagen hoe G'd direct communiceerde met Mosjé. Dit was het sterkste bewijs, dat Mosjé inderdaad de profeet van G'd was en Zijn vertegenwoordiger. Maar hoe wordt Mosjé's vraag beantwoord “Wie ben ik dat ik naar Phara'o zou gaan”? Deze dialoog vond plaats tussen G'd en Mosjé bij het brandende braambosje bij de berg Sinai. Op het moment dat G'd Zich voor het eerst openbaarde aan Mosjé had Mosjé de buitengewoon hoge vorm van profetie, die hij later zou krijgen, nog niet bereikt. Mosjé wist, dat G'd beloofd had, dat Hij de Joden ‘persoonlijk’ zonder intermediair zou verlossen uit Egypte. Daarom vroeg Mosjé zich af “Wie ben ik dat ik de kinderen Israels uit Egypte zal halen?”. Mosjé bedoelde daarmee te zeggen “Wie ben ik om dat wat U zelf belooft heeft, te doen?”

Directe communicatie

G'ds antwoord was: “Ik zal met je zijn”. Dit betekende, dat G'd aangaf dat Mosjé anders zou zijn dan alle andere profeten uit de geschiedenis. Wanneer Mosjé sprak, was het alsof G'd Zelf sprak. G'd sprak door de keel van Mosjé. Wat was het bewijs van Mosjé's superieure profetie? Maimonides schrijft: “Het Joodse volk geloofde niet in Mosjé vanwege de wonderen, die hij deed. Hoe kwam hun geloof in Mosjé dan wel tot stand? Door de openbaring op de berg Sinai, toen wij met onze eigen ogen zagen, dat hij de wolk naderde en G'ds stem tot hem sprak”.

Dit is wat G'd bedoelde toen Hij zei: "Dit is het teken dat ik jou gestuurd heb; wanneer je de mensen uit Egypte neemt, zullen jullie G'd dienen op deze berg". De toekomstige gebeurtenissen op de berg Sinai dienen als een absoluut bewijs van de ongeëvenaarde profetieën van Mosjé. Wanneer jij Mijn woorden zal uitspreken, wordt het beschouwd alsof het door Mij direct tot het volk was gesproken. Daar jij, Mosjé, je volledig vereenzelvigd met Mij, is het alsof Ik het volk uit Egypte heb bevrijd. Dit was inderdaad een direct antwoord op de vraag van Mosjé hoe hij in staat zou zijn om de exodus te bewerkstelligen.

22. Waarom is de plaag van pest geassocieerd met de machtige hand meer dan elke andere van de tien plagen?

Met sterke hand slaat op de pest zoals er geschreven staat: "de hand van G'd zal uw vee treffen"

Volgens Rabbi Berel Soloveitchik komt dit omdat we bij alle andere plagen een daad van Mosjé of Aharon vinden, die als een katalysator de plaag bewerkstelligde. Bij de plagen bloed en kikvorsen strekte Aharon zijn staf over de wateren van Egypte uit. Bij de plaag luizen sloeg hij het stof met zijn staf. Maar bij de pest wordt er geen menselijke handeling beschreven, die de lancering van deze plaag introduceert. Dit was G'ds hand direct.

23. "Dit zijn de tien plagen"

We gieten een beetje wijn uit de beker wanneer deze plagen worden vermeld. Rabbi Jechezkeel Abramsky benadert deze praktijk vanuit een Talmoedische gedachte (B.T. Megilla 10b): "na het splijten van de Rode Zee wilden de engelen G'd loven. Maar G'd zei tegen hen: het werk van mijn handen, mensen, verdrinken en jullie willen zingen?" Maar als het geen geschikte gelegenheid is om wat te zingen, wanneer mensen sterven, waarom hebben de Joden dan zelf wel het lied van de zee gezongen (Sjemot 15)? Waarom was dit niet ongevoelig?

De Engelen waren slechts een niet betrokken, derde partij. Zij werden niet persoonlijk bevrijd. Het Joodse volk echter wel. Zij vierden een persoonlijke bevrijding uit de hand van hun verdrukkers. Ze waren niet zo blij met de vernietiging van de Egyptenaren maar wel met hun nieuwe vrijheid. De vier bekers wijn zijn ingesteld als uiting van vreugde over onze nieuwe vrijheid, het feit dat wij het volk van het Boek zijn geworden. Wij vieren onze eigen verheffing; niet andermans vernedering. Toch voelen wij aan, dat er erge dingen zijn gebeurd bij onze bevrijding. Ook met onze verdrukkers hebben wij medelijden. Daarom pinken wij een beetje wijn weg.

24. Rabbi Jehoeda heeft de tien plagen afgekort naar hun Hebreeuwse initialen: detsach adasj beachav.

Wat maakt het uit of wij deze tien plagen afkortten naar hun initialen? Iedereen kan een ezelsbruggetje maken?! Rabbi Aharon Kotler citeert een Midrasj, een achtergrondverklaring op de pasoeek (vers): "Alle wonderen, die ik in jou hand geplaatst heb" (Sjemot 4:21): "Dit slaat op de staf waarop de afkortingen van de

tien plagen 'detsach adasj beachav' ingegraveerd stonden. G'd zei tegen Mosjé: "Deze plagen, die ik in jouw handen gesteld heb, moet je uitvoeren door middel van deze staf in aanwezigheid van Phara'o".

Rabbi Aharon Kotler stelt, dat deze Midrasj gebaseerd is op de mening van Rabbi Jehoeda, die de plagen naar de Hebreeuwse initialen afkorte. Volgens de mening van de andere Geleerden stonden de plagen volledig uitgespeld op de staf, niet in verkorte vorm. Dit zou betekenen, dat de tien plagen niet konden worden afgewend. Maar volgens Rabbi Jehoeda stonden er alleen maar tien initialen ingegraveerd in de staf. De exacte betekenis van iedere initiaal als beginletter van een plaag was niet van te voren vastgesteld. Op ieder moment kon nog van de oorspronkelijke bedoeling worden afgeweken, afhankelijk van de reacties in positieve of negatieve zin van de Egyptenaren gedurende het proces van de plagen. Het hoefden niet per se bloed, kikvorsen, luizen etc. te worden, als de Egyptenaren middenin zouden zijn gestopt met hun wrede gedrag.

25. Dit is een vinger van G'd

De eerste twee plagen maakten nauwelijks enige indruk op Phara'o omdat zijn eigen tovenaars de plagen konden nadoen. Toen de derde plaag kwam (luizen) moesten Phara'o's tovenaars toegeven, dat dit geen 'black magic' was maar een manifestatie van "G'ds vinger". Vanaf dat moment werden de magiërs niet meer ingeschakeld. Hoe kan Phara'o echter zelf G'd blijven ontkennen tot zijn hele rijk ineestortte?

Reb Chaim Sjmoelevitz legt uit, dat Phara'o's gedrag gewoon de menselijke natuur weergeeft. Ieder mens neigt ertoe om zijn eigen overtuigingen te rechtvaardigen en zijn eigen gedrag te verdedigen, hoe irrationeel dit soms ook lijkt. "De ene zonde leidt tot de andere" (Pirké Avot 4:2). Zodra men een bepaalde houding aangenomen of een bepaalde mening geventileerd heeft zal ieder mens proberen dat vol te houden tot het bittere einde. De enige manier waarop dit proces gestopt kan worden, is door een eerlijke zelfanalyse toe te laten. Een voorbeeld uit de geschiedenis zal dit aantonen. Een valse profeet in de dagen van Jirmijahoe, Chananja ben Azor genaamd, verklaarde dat koning Jechonjahoe spoedig zou terugkeren uit zijn Babylonische ballingschap. Jirmijahoe, de echte profeet, vertelde Chananja, de valse profeet, dat hij voor het einde van het jaar zou sterven als straf voor zijn misleiding van het volk. Rasjé (Jirmijahoe 28:15-16) citeert een Midrasj, achtergrondverklaring, die stelt dat Chananja de dag vóór Rosj Hasjana stierf en dat zijn laatste wens op zijn sterfbed was, dat zijn kinderen zijn dood pas ná Rosj Hasjana zouden bekend maken. Mensen zouden dan denken dat de profetie van Jirmijahoe niet zou zijn uitgekomen. Zó vastbesloten was Chananja om zijn eigen standpunt tegen dat van Jirmijahoe vol te houden. Zelfs op zijn sterfbed droeg hij zijn kinderen op om deze valse voorstelling van zaken voort te zetten. Het is bijzonder moeilijk om een eenmaal ingenomen standpunt te veranderen.

26. "Israël zag ... en zij geloofden in Hasjeem" (Sjemot 14:31).

Twee niveaus van vertrouwen

Op een zekere dag zocht iemand bijstand voor een dringend persoonlijk probleem en ging naar een bekende Chassidische Rebbe met het verzoek voor hem te bidden. De Rebbe vertelde de verzoeker, dat indien hij geen volledig, volmaakt geloof zou hebben, zijn verzoek geen gehoor zou vinden. De man, die zelf de zoon van een Chassidische Rebbe was, antwoordde de Rebbe: "In de Tora staat geschreven 'Toen Israël de geweldige macht zag, die G'd tegen Egypte tentoongespreid had, kreeg het volk een diep ontzag voor G'd en het vertrouwde op G'd'. Eerst kwam het wonder; pas nadien geloofden ze in G'd! Nadat u mij voorziet van de hulp, die ik zoek, zal ik volledig geloof hebben!"

Rabbi Mosje Feinstein had enig commentaar op dit verhaal. Volgens hem is het mogelijk de pasoek (vers) anders te begrijpen dan de hulpzoekende man deed. Er zijn twee soorten van geloof. Allereerst, is er het geloof dat G'd Almachtig is; Hasjeem is tot alles in staat en niets en niemand kan Hem verhinderen om Zijn Wil uit te voeren. De Joden waren getuige geweest van de Tien Plagen en hadden de lessen hieruit zeker geleerd. Tenslotte "huilden zij tot Hasjeem" (Exodus 14:10), toen ze zich voor het eerst realiseerden, dat de Egyptenaren hen achtervolgden.

Toepassing op de persoonlijke situatie

Het tweede soort geloof is de toepassing van het geloof in G'ds Almacht op de eigen persoonlijke situatie. Mensen denken vaak: "Natuurlijk heeft G'd het vermogen mij te redden, maar waarom zou Hij zich druk maken om mij?". Dit element van geloof was hetgeen ontbrak bij de houding van de Joden totdat ze getuige waren geweest van het klieven van de Rode Zee. Een tekort in dit tweede aspect, is niet noodzakelijkerwijs een teken, dat men geloof ontbeert. Het is mogelijk, dat het iemands twijfel over zijn persoonlijke verdiensten weerspiegelt. Misschien verdient hij gewoonweg geen redding van G'd. We zien, dat zelfs Ja'akov 'zeer bang was, en het benauwd kreeg' (Genesis 32:8), hoewel G'd beloofd had hem uiteindelijk veilig thuis te brengen. Dit was omdat hij bang was, dat hij gezondigd had en daarmee zijn recht op G'ds beloofde bescherming verspeeld had. Wat de oorzaak ook mag zijn, het was dit tweede element van geloof dat de Joden pas koesterden nadat ze G'ds geweldige macht hadden gezien toen *het vertrouwde op Hasjeem en op zijn dienaar Mosje*. Het was pas toen, dat ze geloofden dat G'd niet alleen wonderen zou kunnen doen om hen te redden, maar dat Hij het ook daadwerkelijk deed.

De Rebbe in het verhaal, concludeert Rabbi Mosje Feinstein, had gelijk in die zin dat men geen redding kan verwachten van G'd tenzij men volledig geloof heeft – geloof in Zijn 'in staat zijn' tot het verlenen van redding.

27. Zijn grote woede – "Charon af"

Het meningsverschil tussen Rabbi Eliëzer en Rabbi Akiwa

Volgens Rabbi Akiwa zijn de woorden 'Zijn grote woede' een vijfde aspect, van elke plaag, terwijl Rabbi Eliëzer meent, dat 'Zijn grote woede' als algemene introductie geldt op de beschrijvingen, die daarop volgen (woede 1, ergernis 2, nood 3, verderf zaaiende engelen 4) en niet moeten worden beschouwd als één van de aspecten van de plaag. Wat is de reden voor dit meningsverschil?

Rabbi Mosje Feinstein legt uit dat 'Zijn grote woede' geen beschrijving is van één aspect van de plaag maar de oorzaak van de plagen weergeeft. G'ds woede was zó intens, dat Hij hen meervoudige plagen in één stuurde. Daarom wilde Rabbi Eliëzer deze fase ('Zijn grote woede') niet meetellen en kwam hij slechts tot een viervoudige plaag. Rabbi Akiwa stelt echter dat G'ds grote woede de katalysator was van al die uitwerkingen zoals woede, ergernis, nood en verderf zaaiende engelen. Daarom moet het meegeteld worden als een dimensie van iedere plaag, zelfs al werd het niet werkelijk manifest als vijfde effect van iedere plaag. Dit leert ons een belangrijk inzicht in intermenselijke relaties. Als we het hebben over andermans gevoelens moeten we niet slechts rekening houden met dat wat de ander daarover uit (zegt of doet) maar ook wat de ander hoogstwaarschijnlijk voelt, ook al zegt zij/hij het niet zo duidelijk.

28. "Kama ma'alot towot" – Vele weldaden

Hoe talrijk zijn de weldaden die G'd ons bewezen heeft! Waarom worden hier vijftien niveaus van goedheid en weldaden beschreven? Rabbi Mosje Feinstein antwoordt met een citaat uit de episode van Jitro, die alles had gehoord wat G'd gedaan had voor Mosje en Israël (Sjemot 18:1-5).

Waarom volgde Jitro de joden in de woestijn? Rasji antwoordt: “Hij hoorde van het splijten van de Rode Zee en de oorlog tegen Amalek”. Rabbi Mosje Feinstein verklaart, dat wanneer mensen een rapportage van een gebeurtenis horen met allerlei inspirerende details, iedereen ergens anders door geraakt wordt. Sommige vinden de overwinning van goed over kwaad, zoals de oorlog tegen Amalek, het mooiste, anderen zijn het meest onder de indruk van de doorbreking van de wetten van de natuur door G'd, zoals het splijten van de Rode zee. Elke invalshoek is valide. Daarom worden alle vijftien weldaden in geur en kleur vermeld!

29. Als Hij ons naderbij had gebracht tot bij de berg Sinai, maar ons de Tora niet had gegeven, dan hadden wij nog reden tot dankbaarheid gehad.

Welk nut zou het hebben om bij de berg Sinai te hebben gestaan zonder dat ons de Tora zou zijn gegeven? Zonder de Tora zou er geen joods volk zijn geweest! Rabbi Aharon Kotler citeert de Geleerden, die ons vertellen dat onze Aartsvaders Awraham, Jitschak en Ja'akov alle wetten van de Tora al hielden nog voor de Leer gegeven was. Door hun oprechtheid, spiritualiteit en profetische gaven waren ze in staat om G'ds wensen op eigen initiatief af te leiden. Maar, zegt Ramban, omdat het niet gebaseerd was op een openbaring, waren de geboden voor de Aartsvaders niet werkelijk verplicht. Ze waren alleen maar een uiting van goed godsdienstig en zedelijk gedrag. Hetzelfde geldt voor de joden aan de voet van de berg Sinai. Zij ervoeren een dusdanige spirituele verheffing, dat zij in staat zouden zijn om de waarheden van de Tora te schouwen zonder dat hun dat expliciet verteld zou zijn door G'd. We zouden dus wel in het bezit zijn geweest van de lessen van de Tora maar niet omdat het door G'd geboden was. We zouden op het niveau komen van de Aartsvaders, die een zelf aangeleerde godsdienst zonder werkelijke verplichtingen hebben gepraktiseerd. We zijn dankbaar, dat Hij uiteindelijk ook de Tora direct aan ons gegeven heeft, omdat 'iemand die iets verplicht vervult op een hoger niveau staat dan iemand die iets vrijwillig doet' (B.T. Kiddoesjen 31a).

30. Rabbi Gamliël zei: “Ieder die niet uitvoerig deze drie onderwerpen op Pesach bespreekt, heeft zijn plicht niet gedaan. En dit zijn ze: Pesach, matsa, maror”.

Normaliter hechten wij niet veel waarde aan uitleggingen van de mitswot. Meestal kunnen de redenen niet de volledige lading dekken. We leggen bijvoorbeeld Tefillien om ons hart en ons intellect in dienst te stellen van G'd, zoals de Sjoelchan Aroech (Orach Chaïm 25:5) ons vertelt. Toch is dit geen uitleg waarom de huisjes van de Tefillien vierkant moeten zijn of waarom de riemen zwart moeten zijn. Met één uitleg kan men niet alle aspecten van de mitswa verklaren. Er zijn altijd verborgen redenen, die niet zo gemakkelijk ontdekt worden.

Contrastwerking

Rabbi Mosje Feinstein legt uit, dat, hoewel de redenen die hier gegeven worden voor het Korban Pesach (Pesach-offer), matsa en maror zeker niet uitputtend zijn, ze toch belangrijke ideeën bevatten. Van Korban Pesach kunnen we leren dat we vaak de leidende hand van G'd in ons leven niet zien, totdat we net ontsnapt zijn aan een bepaalde tragedie. De plaag van de eerstgeborenen sloeg de huizen van de joden over. Terwijl de joden tussen de Egyptenaren voelden dat ze op het nippertje gered waren, hadden de joden, die in het land Gosjen woonden, waar geen Egyptenaren waren, niet zo'n acuut gevoel van bevrijding. Hoewel we dit vaak niet voelen, worden we dagelijks begeleid en behoed.

De matsa leert ons, dat we nooit de hoop mogen opgeven, hoe triest onze situatie er ook moge uitzien. De joden waren 210 jaar in Egypte maar op een goede morgen liepen zij “de voordeur” uit, zó onverwachts dat ze zelfs niet eens tijd hadden om hun deeg te laten rijzen.

Over maror, stelt de Talmoed (B.T. Pesachiem 39a) dat de Egyptische slavernij vergeleken kan worden met het bittere kruid, omdat net zoals maror als een zacht plantje begint en daarna harder wordt, zo ook de joodse aanwezigheid in Egypte eerst hartelijk werd toegejuicht maar later veranderde in bittere vijandschap. Dit is een waarschuwing voor alle joden in galoet: hoe gelijk we ook behandeld worden, er is geen zekerheid.

Pesachsyllabus 5763

Halacha

Verschillende aspecten van de maaltijd

31. Over een gebroken matsa

De matsa wordt bijna direct na de Kiddoesj gebroken, lang voor dat de zegenspreuk 'hamotsie' daarover wordt uitgesproken. Waarom wordt dit zo gedaan? Zou het niet logischer zijn om de matsa te breken vlak voor hij gegeten moet worden (zoals inderdaad de mening van Maimonides is)?

Het antwoord luidt, dat de matsa wordt gebroken zodra we beginnen met het lezen van de Hagada omdat dit een inleiding is op het eten van de matsa. Zo ook verklaren we in *ha lachma anja* (dit is het brood van de ellende), vóór het eigenlijke begin van de Hagada. We benadrukken hiermee, dat de focus van de Seider niet alleen maar het vertellen is, maar ook het eten van de matsa. Bovendien, concludeert Rabbi Sjloomo Zalman Auerbach, verklaart onze uitleg waarom *al hagefen*, de zegenspreuk ná de wijn, niet wordt gezegd na de Kiddoesj, zoals het telkens gezegd wordt als men wijn heeft gedronken en niet meteen een maaltijd eet. Ook hier begint de maaltijd vlak na de Kiddoesj, bij het vertellen van de Hagada.

32. Lange onderbreking tussen Kiddoesj en maaltijd

Gewoonlijk is het verboden lang te onderbreken tussen de Kiddoesj en het eten van de maaltijd. De regel dat "Kiddoesj alleen gemaakt mag worden op de plaats waar de maaltijd gegeten wordt" (B.T. Pesachiem 101a), heeft niet alleen betrekking op nabijheid in plaats maar ook in tijd. Waarom wordt er dan een uitzondering gemaakt bij de Seider? De maaltijd wordt pas begonnen één of twee uur na de Kiddoesj?!

Rabbi Sjloomo Zalman Auerbach legt uit, dat het lezen van de Hagada niet als een onderbreking gezien moet worden maar eerder als een verlengstuk van de maaltijd. Om de matza en maror goed te kunnen eten, moet men eerst een bepaald niveau van spiritualiteit hebben bereikt: "In elke generatie moet men zichzelf beschouwen alsof men zelf uit Egypte was getrokken" (B.T. Pesachiem 116b). Het doel van het reciteren van de Hagada is om naar dit hoogtepunt toe te werken. Het op juiste wijze consumeren van het Pesach-voedsel is het doel. De Hagada is dus in plaats van een onderbreking veel meer een voorbereiding aan het begin van de maaltijd.

33. Maggied

Eén van de geboden van de Tora is het 'in herinnering roepen van de dag dat je uit Egypte weg ging, alle dagen van je leven' (Dewarim 16:3). Deze mitswa verplicht ons om de Exodus twee keer per dag te herinneren, één keer overdag en 's nachts nog een keer, zoals de Misjna (Berachot 12b, later geciteerd in de Hagada) uitlegt. Tegenwoordig volbrengen we deze plicht door het Tora-gedeelte te lezen, dat *tsietsiet* behandelt dat eindigt met "Ik ben Hasjeem Die jou uit het land van Egypte leidde..." - als onderdeel van de twee maal dagelijkse recitatie van het Sjema.

Naar aanleiding hiervan werd de volgende vraag gesteld: Waarom verstrekt de Tora een nieuw gebod (Sjemot 13:8) om het verhaal van de Exodus op Pesach avond bij de Seider nogmaals opnieuw te vertellen? Wat is deze mitswa meer dan de gangbare, tweedagelijkse mitswa?

Rabbi Chaim Soloveitchik legt uit, dat er feitelijk drie grote verschillen bestaan tussen de dagelijkse herinnering van de Exodus en het hervertellen van het verhaal van de Uittocht op Seider- avond.

1. De dagelijkse mitswa kan zelfs vervuld worden door het enkel vermelden van de Exodus. De mitswa op Pesach, kan alleen vervuld worden door een dialoog, in een vraag-en-antwoord-spel, zoals de Tora stelt (ibid., 13:14): "Wanneer je zoon je in de toekomst zal vragen, 'Wat is dit?' zul je zeggen, 'Met sterke hand heeft Hasjeem ons uit Egypte gehaald, uit de slavernij.'" Deze vereiste vraag-en-antwoord vorm wordt vervuld als het kind vraagt, 'Waarom is deze nacht anders, enz.' en seider-leider antwoordt, 'We waren slaven, enz.' Zelfs als men alleen seidert moet men zichzelf de vier vragen stellen en de antwoorden geven, zoals de Gemara voorschrijft (B.T. Pesachiem 116a).
2. Een vereiste bij het hervertellen van de Exodus op seider-avond is dat men eerst de oorspronkelijke vernedering van Israël vóór de Exodus beschrijft en vervolgens doorgaat met de discussie over hun latere prestige na het verlaten van Egypte (ibid.). Een dergelijke opbouw bestaat niet bij de dagelijkse mitswa van het herinneren van de Exodus.
3. De mitswa van het hervertellen van het Exodusverhaal op Pesach-avond geschiedt door een discussie over de drie voedselsoorten, die ons geboden zijn te eten die avond – matsa, maror, en het vlees van het Pesachoffer. Dit is vanzelfsprekend niet het geval bij de dagelijkse herinnering van de uittocht uit Egypte.

34. Niet teveel eten

Bij de maaltijd mag men niet te veel eten. Want aan het eind van de maaltijd moet men nog Afikoman eten, welke met een zekere eetlust gegeten moet worden, en niet als men al vol is (B.T. Pesachiem Tosafos 107b.). Men mag ook niet teveel drinken, zodat men wakker kan blijven gedurende de gehele seider (Rema, Orach Chaim 476:1).

Er zijn twee soorten van overmatig eten. Sommigen eten tegen hun zin. Als men het Afikoman op deze manier eet, volbrengt men de mitswa niet op een voorbeeldige wijze.

Een ergere vorm van overmatig eten is als men zichzelf dwingt te eten terwijl het lichaam al zoveel heeft geconsumeerd, dat het niets meer op kan nemen. Het Afikoman op zo'n manier consumeren wordt niet beschouwd als 'eten' in de halachische definitie van het woord. Degene, die het op deze manier doet, faalt in het volbrengen van zijn taak (Misjna Beroera, ibid.6).

Het is te hopen dat men zijn verplichting ten minste vervult volgens de meer acceptabele definitie van overmatig eten, want het is moeilijk eetlust te behouden voor het Afikoman na het eten van de gewenste hoeveelheden van matsa en maror. Dit geldt ook wanneer men de feestelijke maaltijd van Jom Tov beperkt tot kleine hoeveelheden vis en vlees.

35. "Als men in een gemeente is, die geen geroosterd vlees eet op de seider-avonden, moet men zich aan deze gewoonte conformeren (B.T. Pesachiem 53a, Orach Chaim 476:1).

Misjna Beroera (ibid. 1) vertelt dat het 'in onze landen de gewoonte is om geen geroosterd vlees te eten'. Het doel van dit gebruik is om te voorkomen dat de indruk wordt gewekt, dat we een Pesach-offer eten, waarvan het vlees op een speciale manier geroosterd werd (Exodus 12:8). Het is namelijk verboden enig offer buiten Jeruzalem te slachten of te eten.

Het verbod werd uitgebreid tot ieder soort geslacht vlees, zelfs gevogelte (Orach Chaim 476:2). Het gebruik verbiedt geroosterd vlees, zelfs als het tevoren was gekookt. Maar als het gekookt werd na het roosteren, is het toegestaan, aangezien het vlees niet meer geroosterd lijkt en men niet kan menen dat er een Pesach offer gebruikt werd. Gebraden vlees, d.w.z. vlees slechts gekookt in zijn eigen vocht, werd ook verboden (ibid.).

36. Het volgende is niet bestemd voor degenen, die de Nederlandse minhag volgen:

“Het is in sommige gemeenschappen een gewoonte om eieren tijdens de maaltijd te eten” (Rema, Orach Chaim ibid.). Eén van de redenen voor deze gewoonte luidt, dat het gebruik is voor de rouwenden om eieren te eten. Omdat wij treuren over het feit dat we de mitswa van het Pesach-offer niet meer kunnen houden, eten wij tijdens de seider-maaltijd ook eieren. Een andere reden is, dat seider-avond altijd op dezelfde dag van de week valt als de avond ingaande Tisja be'Av, de nationale rouwdag om de verwoesting van de Tempel. Volgens de Gra is het ei op de seider-schotel een herinnering aan het Chagiga, het feestoffer, dat samen met het Pesach-offer gebracht werd. Daarom moet men het ook opeten. De reden dat wij het gebraden botje niet eten is omdat het gebraden is en men geen gebraden vlees op seider-avond eet. Maar Rabbi Mosje Feinstein (Igrot Mosje I:156) bespreekt ook nog een andere kwestie: in het geval het bot niet geroosterd was, is het toegestaan of misschien zelfs een mitswa om het bot te eten? Taz (473:3) verbiedt om het te eten daar het vlees is dat op de seiderschotel heeft gelegen als symbool van het Pesach-offer. Daarom is er nog steeds gelijkenis met het eten van een Pesach-offer buiten Jeruzalem. Maar de Gra staat het toe. Dit betekent echter niet, dat het een mitswa is het bot te eten. Het herinneren van het Pesach-offer wordt vervuld door middel van het eten van het Afikoman. Daarom is het niet geboden om een ongeroosterd bot van de Seiderschotel te eten.

37. Charoset

Rabbi Eliëzer bar Tzadok zei: “Charoset is een mitswa”. Dit betekent dat de Charoset een zelfstandig voorschrift is en niet alleen maar bedoeld is om de scherpte van de maror op te heffen (B.T. Pesachiem 114a). De Talmoed voegt hier de volgende vraag aan toe: “Wat is de mitswa?”. Welke zelfstandige betekenis kunnen wij toekennen aan de Charoset?

37a. Appelbomen

Het antwoord van Rabbi Levi luidt: “Het brengt de appelbomen in herinnering waaronder de joodse vrouwen in Egypte hun kinderen baarden, zoals er staat geschreven in Hooglied (8:5): “Onder de appelboom heb ik u opgewekt”. Hieruit volgt dat de belangrijkste ingrediënt van de Charoset appels zijn.

37b. Leem

Rabbi Jochanan was het hier niet mee eens en stelde, dat de Charoset het leem en het cement symboliseren, waarmee de joden in Egypte moesten werken. Maimonides (chameets oematsa 7:11) paskent, dat Charoset enkel een herinnering is aan het leem en het cement. Volgens hem bestaan de ingrediënten van Charoset uit droge vruchten, die het mengsel dik maken. Hij laat de appels als ingrediënt weg. Toch is deze beslissing van Maimonides niet goed te begrijpen want Abbaje (ibid. 116a) concludeert, dat Charoset ook iets zurigs

moet bevatten ter herinnering aan de appelboom. Het geeft aan, dat er appels gebruikt moeten worden in het mengsel van de Charoset en dat het ook ingrediënten moet bevatten, die het wat dikigheid geven, zoals gedroogde vruchten, amandelen en walnoten.

37c. Stro

Tosafot meent, dat Charoset allerlei vruchten moet bevatten, die in Hooglied beschouwd worden als symbolen voor het Joodse volk, zoals granaatappels, vijgen en dadels (Rema, Orach Chaim 473:5). Half gemalen, langgerekte specerijen zoals kaneel en gember gaan er ook in omdat zij het stro, waarmee de Joden moesten werken, symboliseren.

De ingrediënten van de Charoset moeten nog voor Jom Tov gemalen en bewerkt worden. Volgens de Chok Ja'akov mag men ook malen op Jom Tov als men het daarvoor vergeten is. Hij legt uit, dat Charoset een mitswa is en niet alleen maar een voorbereiding van een mitswa. Toch is b Tov tenzij het op een afwijkende manier gedaan wordt. Het feit dat Charoset gebruikt wordt voor een mitswa is niet relevant. Het is daarom plausibel, dat de ingrediënten inderdaad op Jom Tov zelf gemalen mogen worden, maar op een afwijkende manier, dus niet op een bord of in een kom maar direct op het aanrecht of de werktafel. Vlak voor het indopen van de maror wordt er rode wijn toegevoegd aan de Charoset.